

MICROSTORIA OF BIOGRAFIE? OVER DE BETEKENIS VAN HET LEVEN VAN JOHANNES GROENEVELT

FRANK HUISMAN*

In 1697 stond Johannes Groenevelt, een te Deventer geboren doctor medicinae, terecht voor de censors van het Londense College of Physicians. Hij had een van zijn patiënten, een zekere Susanna Withall, 18 pillen gegeven ter bestrijding van de pijn in haar 'lower parts'. De pillen bevatten het omstreden cantharides (Spaanse vlieg). Het College of Physicians, dat de supervisie van de medische beroepsbeoefening in Londen voor zich opeiste, achtte Groenevelt schuldig aan een medische fout (malpractice) en veroordeelde hem tot het betalen van een boete en gevangenisstraf. Hoewel hij kort daarna weer op vrije voeten werd gesteld, had de zaak zijn reputatie ernstig geschaad. Met zijn praktijk ging het daarna snel bergafwaarts; hij eindigde zijn leven als een weinig succesvol broodschrijver en stierf, oud en berooïd, in 1716. Door de medische geschiedschrijving is Groenevelt bijna volledig genegeerd; het weinige dat over hem bekend is bestaat uit oppervlakkige en half-verdraaide feiten. Nog niet zo lang geleden heeft de Amerikaanse medisch-historicus Harold Cook een heel boek aan deze aan lager wal geraakte en vergeten dokter gewijd.¹ De vraag dringt zich op waarom Cook daartoe de behoefte voelde en wat hij met zijn boek beoogt. Aangezien hij zijn relaas over Groenevelt zelf presenteert als een proeve van microstoria² lijkt het gerechtvaardigd het boek te gebruiken voor een bespreking van de microstoria als genre in de medische geschiedenis. Ik hoop duidelijk te maken dat het boek eerder is te beschouwen als een traditionele biografie dan als een microstoria. Dat is zeker geen diskwalificatie: met zijn boek geeft Cook niet alleen op minutieuze wijze inzicht in de ingrijpende veranderingen die zich aan het eind van de zeventiende eeuw in de geneeskunde hebben voltrokken, tevens slaagt hij erin het verre van eenduidige periodebegrip 'Wetenschappelijke Revolutie' tot leven te brengen.

Groenevelts ontwikkeling, beproeving en rechtszaak

Johannes Groenevelt (1648-1716) had geneeskunde gestudeerd aan de universiteit van Leiden, waar hij kennis maakte met het cartesianisme. Tot zijn leermeesters behoorde onder meer François dele Boë Sylvius, bekend vanwege zijn cartesiaans-chemiatrische opvattingen en zijn onderwijs aan het ziekbed. In Leiden kreeg de filologische en natuurfilosofische studie van de klassieken minder aandacht dan voorheen – en ook minder dan elders. In plaats daarvan werd in het medisch curriculum plaats ingeruimd voor de anatomie, de botanie, de chemie en onderwijs aan het ziekbed. Steeds vaker gebeurde het dat klassieke leerstellingen werden genuanceerd of zelfs terzijde geschoven. Tijdens zijn studie

* Universiteit Maastricht, Faculteit der Cultuurwetenschappen, Vakgroep Geschiedenis, Postbus 616, 6200 MD Maastricht.

1. Harold J. Cook, *Trials of an ordinary doctor. Joannes Groenevelt in seventeenth-century London* (Baltimore/ Londen 1994).

legde Groenevelt een grote belangstelling aan de dag voor de behandeling van blaasstenen; een ongebruikelijk thema waaraan hij ook zijn proefschrift wijdde. Hij bewandelde daarin een nieuwe weg: zo ontwikkelde hij een chemische redenering ter verklaring van het ontstaan en de behandeling van blaasstenen, en besteedde hij gedetailleerde aandacht aan de techniek van de blaassteenoperatie. Het laatste was wellicht nog opmerkelijker dan het eerste, omdat de eed van Hippocrates de steensnede aan doctores medicinae verbood. In de vroegmoderne tijd werd de ingreep overgelaten aan rondreizende operateurs, die zich erin hadden gespecialiseerd.

Ook na zijn studie geneeskunde bleef de chirurgische belangstelling van Groenevelt levendig. Cook beschrijft zijn fascinatie voor de chirurgie niet in termen van een pionier op weg naar de moderniteit, maar als deel van zijn strategie om een medische praktijk op te bouwen. Toen Groenevelt zich na zijn studie in Amsterdam als medicus wilde vestigen, probeerde hij zijn belangstelling te laten aansluiten bij de juridische werkelijkheid. In veel van de stedelijke ordonnanties van de Republiek werd de steensnede aan doctores medicinae verboden. Groenevelt associeerde zich daarom met een chirurgijn, Henricus Velthuis, die daartoe wél bevoegd was. Het was een uitgekende keus: terwijl Groenevelt, als doctor medicinae, de verantwoordelijkheid voor de diagnose voor zijn rekening nam, beschikte Velthuis over de benodigde handvaardigheid en de juridische bevoegdheid om de ingreep uit te voeren. Al doende leerde Groenevelt de techniek van de lithotomie, hetgeen op zijn beurt weer leidde – hoewel dit een rationalisatie achteraf kan zijn – tot een pleidooi voor de integratie van genees- en heelkunde, die sinds de late Middeleeuwen als strikt gescheiden disciplines naast elkaar bestonden.

Na het overlijden van Velthuis in 1674 vertrok Groenevelt naar Londen; een stad die bijna onbegrensde mogelijkheden bood voor een ambitieus medicus. Te Londen, waar hij zich vestigde als 'Dr. of Physick and Lithotomist', maakte hij zijn in Amsterdam opgedane chirurgische ervaring te gelde. Hij begon er een groepspraktijk met vier collega's, zette een systeem op van medische dienstverlening via postorders (teneinde meer patiënten in kortere tijd te kunnen helpen) en ontwikkelde een chemisch middel tegen jicht. In korte tijd bouwde hij aldus een goede reputatie op. Hij was een geziene en veel geconsulteerde steensnijder en doctor medicinae, hij publiceerde over blaasstenen, jicht, het inwendig gebruik van cantharides en chirurgische technieken tegen blaassteenlijden en hij verzekerde zichzelf van de patronage van invloedrijke personen. Tenslotte verwierf hij zelfs het licentiaat van het College of Physicians, dat sinds 1518 het recht had de beoefening der geneeskunde van haar eigen leden te reguleren en, meer in het algemeen, toe te zien op de medische beroepsbeoefening in Londen.³

Hoewel deze benoeming de kroon was op Groenevelts inspanningen om in Londen te slagen, was zijn houding tegenover het College ambivalent. Het werd steeds duidelijker dat het medisch establishment van Londen een afkeer had van zijn 'praktische' behandelmethodes, die werden geassocieerd met kwakzalverij. Groenevelt zondigde volgens hen tegen de informele gedragsregels van de beroepsgroep. Zo werden doctores medicinae verondersteld geen reclame maken te maken voor zichzelf, geen geheime recepten te gebruiken

2. Cook (n. 1), *Trials*, xvii.

3. Zie daarover ook Harold J. Cook, *The decline of the old medical regime in Stuart London* (Ithaca 1986), hoofdstuk 2. Het licentiaat was het hoogst haalbare voor iemand die zijn academische graad buiten Engeland had behaald. Slechts met een Engels doctoraat op zak kon men volwaardig 'fellow' worden: Cook (n. 1), *Trials*, 119.

en niet te adverteren met geslaagde genezingen. Groenevelt deed dit alles wèl.⁴ De censors waren van mening dat Groenevelt daarmee het aanzien van de geleerde medische stand in het algemeen en het gezag van het College of Physicians in het bijzonder ondermijnde. En hoewel hij vele sympathisanten had, zowel onder collega's als onder apothekers en chirurgijns, besloten de censors hem ten voorbeeld te stellen en zo het gezag van het College te herstellen. De gelegenheid daartoe werd geboden op 5 februari 1697, toen een anonieme klacht tegen Groenevelt werd ingediend. Wat volgde had de dimensies van een cultuurbotsing. De strijd werd niet slechts uitgevochten in de rechtszaal, maar ook in de koffiehuisen, kranten en pamfletten en zelfs in het theater.⁵ Gezien de hoge inzet kon geen der partijen ongehavend uit de strijd tevoorschijn komen. Het tragische lot van Groenevelt werd hierboven al geschetst. Maar ook voor het College of Physicians werkte de rechtszaak als een boemerang. Het College had geprobeerd haar gezag te verstevigen door Groenevelt ten voorbeeld te stellen. Het tegendeel gebeurde echter: een storm van publieke verontwaardiging over het kwaadaardige gedrag van de censors barstte los na de veroordeling van Groenevelt. De vraag of hij al dan geen medische fout had begaan zonk in het niet bij de woede over de tirannieke behandeling die Groenevelt te beurt was gevallen. In de loop van de achttiende eeuw brokkelde het gezag van het College steeds verder af, terwijl het gebruik van cantharides door een toenemend aantal medici – onder wie de gezaghebbende Herman Boerhaave – aanvaardbaar werd geacht.

Is het boek van Cook nu een microstoria of een biografie? Men kan deze vraag natuurlijk afdoen als weinig relevante haarkloverij omtrent het benoemen van historische onderzoeksmethodes. De zeggingskracht van een historisch betoog is immers niet afhankelijk van de naam van het genre, maar van het materiaal, de visie en de pen waarover de historicus beschikt. Toch is de vraag niet zonder belang, omdat het hier gaat om het voor de geschiedwetenschap belangrijke fenomeen van de representativiteit, alsmede om de betekenis van de levensbeschrijving van een op het eerste gezicht onbelangrijke medicus.

Over nut en nadeel van de microstoria voor de geschiedschrijving

Cook presenteert zijn relaas over de lotgevallen van Groenevelt als een proeve van microstoria, het genre dat zijn emblematische voorbeeld heeft in Carlo Ginzburgs reconstructie van het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse molenaar.⁶ Wat is zo bijzonder aan dit genre? Waarin verschilt het van de traditionele biografie? En tenslotte: op welke wijze verrijkt het ons inzicht in het verleden? Voor een apologie van het genre kunnen we te rade gaan bij de Italiaanse historicus Ginzburg. Zowel in het voorwoord van zijn spraakmakende *De kaas en de wormen* als in een theoretisch essay enige tijd later heeft hij zich erover uitgelaten.⁷

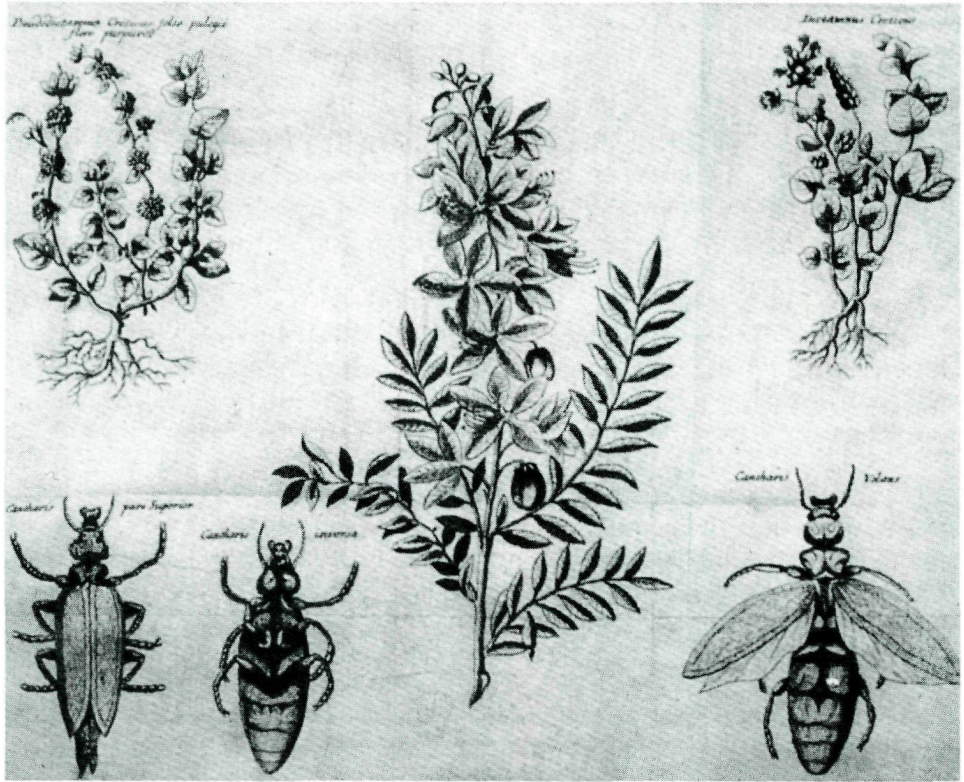
In 1976 verscheen de eerste editie van *Il formaggio e i vermi*, een boek dat de eigenzinnige religieuze opvattingen beschrijft van een zekere Menocchio, molenaar in Montereale, een dorpje in de heuvels van Friuli. Onbeduidender kan het bijna niet, is men geneigd te den-

4. Ook het schrijven van medische verhandelingen – zoals Groenevelt op grote schaal deed – was een uitgelezen middel voor 'self-advertising': *Trials*, 113. Elders noemt Cook hem 'a learned medical entrepreneur': *Ibidem*, 106.

5. Cook spreekt in termen van 'public turmoil' en 'general medical war': *Trials*, 184.

6. Cook heeft het over 'the power of a genre sometimes now called "microhistory"' (*Trials*, xvii) en plaatst zijn eigen boek in die categorie. Naast het werk van Carlo Ginzburg verwijst hij daarbij naar dat van Natalie Zemon Davis, Paul Seaver, Jonathan Spence en Robert Darnton. Tenslotte noemt hij nog de methode van de 'thick description' van Clifford Geertz (*Ibidem*, 221).

7. Carlo Ginzburg, *De kaas en de wormen. Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse molenaar* (Amsterdam 1982); Idem, 'Sporen. Wortels van een indicie-paradigma' in: Idem, *Omweg als methode. Essays over verborgen geschiedenis, kunst en maatschappelijke herinnering* (Nijmegen 1988) 206-261.

De steen des aantoots: de cantharides, hier afgebeeld met de planten waarop hij wordt aangetroffen (afbeelding uit het besproken boek).

ken. Wie zou in deze opvattingen geïnteresseerd kunnen zijn? En wat zeggen die opvattingen over de tijd waarin deze molenaar leefde? Ook Ginzburg was zich bewust van deze vragen. Voor hem waren ze echter geen aanleiding af te zien van het schrijven van dit boek. Integendeel: Ginzburg draait de zaak om en maakt van de ogenschijnlijke zwakte de kracht van het boek. In zijn voorwoord houdt hij de *microstoria* ten doop, overigens zonder het woord te gebruiken. Moderne historici – zo begint Ginzburg zijn redenering – zijn niet langer uitsluitend geïnteresseerd in de ‘daden der koningen’. Ze zijn gaan inzien dat het voor een rijker en voller historisch inzicht nodig is tevens een idee te krijgen van het leven van het gewone volk. Daarmee dient zich echter een enorm probleem aan: de levens van gewone mensen zijn immers zelden of nooit gedocumenteerd. Sommige historici hebben geprobeerd in dit tekort te voorzien door onderzoek te doen naar collectieven. Met behulp van kwantitatief serieel onderzoek proberen ze door te dringen in het leven van de vroegmoderne mens. Een groot bezwaar van deze methode is echter dat die mens zich nooit als zodanig laat zien, maar slechts kenbaar is als gemiddelde, als getal, als anoniem onderdeel van een geaggregeerde eenheid.

Voor de integratie van het gewone volk in de geschiedenis verwacht Ginzburg niets van de statistische methode. In een interview heeft hij ooit eens gezegd:

Ik ervaar geschiedenis vaak als een lege vlakte waarop maar zelden ontmoetingen plaatsvinden met mensen die je diep in de ogen kunt kijken. Een historicus ... probeert stemmen te horen. Maar het is zo angstig stil in vele eeuwen.⁸

Als historicus met een interesse in de verhouding tussen elitecultuur en volkscultuur kent hij daarom grote zeggingskracht toe aan het verhaal; zelfs – of misschien wel: juist – wanneer dat gaat over een enkeling, zoals het geval is bij Menocchio.⁹ Tijdens zijn onderzoek naar Italiaanse hekserijprocessen deed Ginzburg een mooie vondst: hij stuitte op een uitvoerig Inquisitie-dossier over een zestiende-eeuwse molenaar. Het bevatte dermate unieke en gedetailleerde informatie dat hij besloot het tot uitgangspunt te nemen voor een boek over de botsing tussen geleerdencultuur en boerencultuur. Daarbij doet hij echter iets bijzonders: Ginzburg beschouwt Menocchio niet als een typische representant van de boerencultuur, en evenmin als een – zoals dat tegenwoordig zo mooi heet – cultureel makelaar die bemiddelde tussen hoge en lage cultuur. Voor Ginzburg verwijst Menocchio's leven naar niets anders dan naar zichzelf. Volgens Ginzburg gebruikte de door hem beschreven molenaar de boeken die hij las uitsluitend voor zijn eigen doel: het ontwikkelen en schragen van een eigen wereldbeeld en een eigen kosmogonie.

Met deze stellingname wijkt Ginzburg bewust af van een door veel biografen gehanteerde methode. In de traditionele cultuuropvatting wordt het mogelijk geacht een heel tijdperk te vatten in het leven van een individu. Het impliciete uitgangspunt daarbij is dat cultuur wordt geproduceerd door de elite, dat het afdaalt langs de hiërarchie van de maatschappelijke ladder en dat het kan worden gekend in het leven van iedere willekeurige tijdgenoot. 'Cultuur' valt zo dus altijd samen met de officiële canon, waardoor mentaliteitsgeschiedenis al gauw weer tot ideeëngeschiedenis wordt. Ginzburg meent daarentegen dat 'cultuur' nooit homogeen is. In *De kaas en de wormen* gaat hij uit van het bestaan van twee autonome culturen. Eén daarvan, de boerencultuur, wil hij beter leren kennen. Hij doet dat door gebruik te maken van bijzonder materiaal – het Inquisitie-dossier – en van een bijzondere methode: die van het 'gissende weten'.

Ginzburg introduceert hiermee een kentheoretisch onderscheid tussen twee modellen: een wetenschappelijk paradigma en een semiotisch of indicie-paradigma.¹⁰ Het eerste verwijst naar de methode van de natuurwetenschappen. Deze methode kent streng-formele principes van wetenschappelijkheid, gaat kwantitatief te werk en is gericht op generaliseren en zelfs op voorspellen. In het indicie-paradigma gaat men daarentegen veel impressionistisch te werk. Deze methode richt zich op het vinden van aanwijzingen in op het eerste gezicht onbenullige details. De resultaten van dit type onderzoek – de hermeneutiek van teksten – zijn inderdaad niet meer dan dat: aanwijzingen. Zo heeft het geval-Menocchio voor Ginzburg een 'signalerende waarde'.¹¹ Hoewel de laatste methode dus veel meer onzekerheid oplevert dan de eerste, acht Ginzburg de scientistische eis van generaliseerbaarheid en toetsbaarheid van onderzoeksbevindingen voor de geschiedschrijving niet haalbaar.

8. 'Historicus Ginzburg onderzoekt hekserij', *De Volkskrant*, 17 juni 1989. In een ander interview stelde hij: 'De verhouding tussen wat er gebeurd is en wat daar in de bronnen van overgebleven is, is als 1000:1'. 'De geschiedenis is een metrostation', *NRC Handelsblad* (cultureel supplement), 30 december 1994.

9. 'Als er documentatie bestaat die ons de mogelijkheid biedt niet alleen de geschiedenis van vormeloze massa's maar ook van individuele personen te achterhalen, zou het absurd zijn er geen gebruik van te maken': Ginzburg (n. 7), *De kaas*, 21.

10. Ginzburg (n. 7), 'Sporen'.

11. Ginzburg (n. 7), *De kaas*, 191.

Liever werpt hij vragen op, laat hij losse eindjes liggen in plaats van ze met elkaar te verbinden en denkt hij hardop over mogelijke hypothesen. Zijn gissende weten – dat staat tegenover het exacte weten van het wetenschappelijke paradigma – is per definitie individualiserend van aard.¹²

Is (het boek over) Groenevelt nu vergelijkbaar met (het boek over) Menocchio? In beide gevallen wordt een dissident door het bevoegde gezag ten voorbeeld gesteld. Beiden worden na ondervraging schuldig bevonden aan het ten laste gelegde en veroordeeld: Menocchio door de Inquisitie vanwege zijn religieuze ketterij, Groenevelt door het College of Physicians vanwege zijn medische ketterij. Op het eerste gezicht lijken de beide gevallen dus in hoge mate vergelijkbaar. Bij nader inzien blijkt echter dat de vergelijking op twee wezenlijke punten mank gaat.¹³ Het eerste verschil heeft betrekking op het bronmateriaal. Terwijl Ginzburg kon beschikken over een gedetailleerd Inquisitie-dossier met behulp waarvan hij Menocchio zeer dicht op de huid kon zitten, moest Cook het zonder een dergelijke bron stellen. Weliswaar heeft hij een indrukwekkende hoeveelheid bronmateriaal verzameld, van verschillende aard en oorsprong en van beide zijden van de Noordzee, maar nergens blijkt dat materiaal 'microstoria-potentie' te hebben. Juist doordat hij een homogene bron ontbeert blijven er vele lacunes, die Cook – soms enigszins geforceerd – aan elkaar probeert te praten. Zo moet Cook het voor wat betreft Groenevelts afkomst, opvoeding en opleiding doen met veel veronderstellingen en extrapolaties op basis van de algemene context. Niet alleen gaat dit in tegen de eisen van het genre – dat juist de omgekeerde weg probeert te bewandelen –, ook neigt het soms naar het pompeuze. Door een dergelijke verteltechniek komt de hoofdpersoon soms in het brandpunt der gebeurtenissen te staan. Zo werd Groenevelt niet gewoon geboren te Deventer in 1648; in plaats daarvan meldt Cook dat de doopplechtigheid plaatsvond in de stad van de Britse martelaar St. Lebuinus, de Hanze en de Moderne Devotie op de dag vóór de ratificatie van het Verdrag van Münster, die de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden formeel creëerde.

Het tweede verschil betreft de representativiteit van beide protagonisten. Dit aspect wordt in iedere bespreking van het boek van Ginzburg en in iedere beschouwing over het genre aan de orde gesteld.¹⁴ In een microstoria gaat het om personen die typerend noch gemiddeld zijn; hun toevallig goed gedocumenteerde levens staan bijna op zichzelf en bieden als zodanig een onverwacht inkijkje in de condition humaine. Menocchio was zo'n uniek geval: te Friuli luisterde men met een mengeling van verbazing, bewondering en afgrijzen naar hetgeen hij te vertellen had. Geheel omwille van zichzelf en omwille van het lezersgenot is het leven van Menocchio volgens Ginzburg de moeite van het (re)construeren waard.

12. De ontvangst die de microstoria te beurt is gevallen is over het algemeen negatief. Zo noemt Klaas van Berkel de microstoria een dubieus historisch genre: 'als de aardigheid eraf is, zou het wel eens ten onder kunnen gaan aan eigen irrelevantie': 'Een doodgewone steensnijder', *NRC Handelsblad* (boekenbijlage), 29 oktober 1994. Voor een apologie van Ginzburg en diens methode zie Florike Egmond en Peter Mason, *The mammoth and the mouse. Microhistory and morphology* (Baltimore/Londen 1997).

13. Naast dit verschil van principiële aard bestaan ook oppervlakkiger verschillen, te weten die welke betrekking hebben op hun sociale positie (tussen de cultuur van Menocchio en die van de Inquisitie gaapte een veel grotere kloof dan tussen die van Groenevelt en het College of Physicians); op hun opleiding (respectievelijk molenaar en academicus) en op hun originaliteit (Menocchio transformeerde het gelezene op een uiterst oorspronkelijke manier, terwijl Groenevelt 'slechts' reproduceerde wat zijn leermeester Sylvius hem had geleerd).

14. Zie bijvoorbeeld A.Th. van Deursen, 'De pretenties van de micro-geschiedenis' in: Idem, *De eeuw in ons hart. Negenentwintig opstellen over geschiedenis, geschiedschrijving en geschiedbeleving* (Franeker 1991) 209-217 en F.R. Ankersmit, 'Historische representativiteit' in: Idem, *De navel van de geschiedenis. Over interpretatie, representatie en historische realiteit* (Groningen 1990) 216-229.

Groenevelt daarentegen vertegenwoordigde iets. Sterker nog: Cook wil hem ook iets laten vertegenwoordigen. In navolging van de ideeënhistoricus Arthur Lovejoy stelt hij dat de bestudering van het leven van 'minor writers' vaak meer inzicht biedt in een bepaald tijdsgewricht dan dat van de grote geesten.¹⁵ De conclusie lijkt te moeten luiden dat het verhaal over Groenevelt geen microstoria is: zoals de hoofdpersonen van Ginzburg en Cook onvergelijkbaar zijn, zo is ook het door hen gebruikte materiaal en de strekking van hun verhaal dat.

Groenevelt en de Wetenschappelijke Revolutie

Waarom het leven beschrijven van een tamelijk obscure doctor medicinae als Groenevelt, zo vraagt Cook zich in zijn inleiding af. Hij noemt zijn hoofdpersoon 'an ordinary doctor'. In het Nederlands kan dat twee dingen betekenen: middelmatig of gewoon. Het eerste was Groenevelt beslist niet, gezien zijn actieve bemoeienis met de iatrochemie en de chirurgie en mede ook gezien zijn geslaagde carrièreverloop in Londen, dat hij zelfs bekroond zag met het licentiaat van het College of Physicians. Cook moet dus de tweede betekenis van 'ordinary' in gedachten hebben gehad. Maar wat bedoelt hij dan met 'gewoon'? Ongetwijfeld was Groenevelt gewoon in de zin van tegengesteld aan buitengewoon: hij behoort niet tot degenen die een zó wezenlijke bijdrage aan de geneeskunde hebben geleverd dat het een plaats in de eregalerij van de medische geschiedenis rechtvaardigt (zoals bijvoorbeeld het geval is met tijdgenoten als Reinier de Graaf, Cornelis Bontekoe of Steven Blankaart). Toch bedoelt Cook iets anders met dat adjectief. In de inleiding meent hij dat Groenevelt recht heeft op een levensbeschrijving omdat hij een exponent was van iets groters.¹⁶

Dit roept de vraag op waarvoor Cook Groenevelt wil laten staan. Niet voor de laatzeventiende-eeuwse medische praktijk. Wanneer hij die had willen evoceren – zo zegt Cook ook zelf – had hij er beter aan gedaan het leven van een dorpsgenezer of een rondtrekkende kwakzalver te beschrijven. Maar daarom was het hem niet begonnen. Met zijn boek wilde hij inzicht bieden in de transformatie van de Engelse (of misschien beter: Londense) geneeskunde en gezondheidszorg die zich rond 1700 voltrok. Groenevelt representeert een kleine maar belangrijke groep vernieuwers. Hij was een exponent van de 'nieuwe wetenschap', van een groep medici die iets nieuws te melden hadden maar door het medisch establishment werden buitengesloten. Deze groep – die zichzelf aanduidde met de naam *virtuosi* en moet worden gesitueerd in de kringen rond de in 1660 opgerichte Royal Society for the promoting of Natural Knowledge – hield zich bezig met experimentele filosofie, natuurlijke historie, chemie en geneeskunde. Cook gebruikt het geval-Groenevelt om licht te werpen op een belangrijke fase in de ontwikkeling naar een vrijere medische markt en op de overgangperiode tussen Renaissance en Verlichting, die gewoonlijk wordt aangeduid met het begrip 'Wetenschappelijke Revolutie'.

De notie van een wetenschappelijke revolutie, die zou hebben plaatsgevonden in de zeventiende eeuw, werd in 1939 geïntroduceerd door de wetenschapshistoricus Alexander Koyré en iets later door Herbert Butterfield en A. Rupert Hall gemunt tot een periodeaanduiding met een uniek en welhaast essentialistisch karakter. Het tijdvak, dat werd geacht te worden begrensd door het oeuvre van Copernicus en Newton, zou worden gekenmerkt door een mechanisering van het wereldbeeld, een mathematisering van de natuur en de

15. Cook (n. 1), *Trials*, xvi.

16. 'Groenevelt's story can shed light on the life and attitudes of the period ... because in the echoes of his life one can hear the sounds of many others, too': Cook (n. 1), *Trials*, xvii. En op dezelfde pagina: 'With a bit of sympathy, and a collection of words, we begin to sense something of the world in which Groenevelt and his acquaintances walked'.

opkomst van de experimentele methode. Doordat magie verdween waar wetenschap verscheen zou dit hebben geleid tot een 'onttovering' van de wereld, hetgeen de kwalificatie 'revolutie' ten volle rechtvaardigde. Nadat het concept enige decennia zijn dienst had bewezen kwam er steeds meer kritiek op, zodat het tegenwoordig nogal aan betekenis en verklarende kracht heeft ingeboet. Al dan niet impliciete vooronderstellingen in de 'grand narrative of the Scientific Revolution' werden geëvalueerd.¹⁷ Hoewel het concept de charme van de eenvoud bezit, heeft het tegelijkertijd iets tautologisch: nadat de formele kenmerken van de Wetenschappelijke Revolutie eenmaal waren vastgesteld werden die gezocht en gevonden in de levens van individuele wetenschappers. Gedetailleerd onderzoek wierp evenwel een ander licht op de grootheden van de wetenschappelijke canon en introduceerde nieuwe figuren die zich niet makkelijk in het schema lieten schikken.¹⁸ Zowel de datering van de periode als de inhoud van het concept werden in toenemende mate problematisch, niet in de laatste plaats doordat de levenswetenschappen (natuurlijke historie, geneeskunde) altijd waren veronachtzaamd. Dat laatste kan gelden als een reëel bezwaar, aangezien medici een zeer belangrijke rol hebben gespeeld in het nieuwe onderzoek van de natuur.¹⁹ De oudere wetenschapsgeschiedenis had teveel aandacht geschonken aan de astronomie, de fysica en de wiskunde en te weinig aan de belangrijke impuls die van botanische tuinen, anatomische theaters en natuurhistorische collecties is uitgegaan. Tenslotte is gewezen op de ideologisch-politieke lading van het concept.²⁰ In de jaren veertig en vijftig van de twintigste eeuw stond de Wetenschappelijke Revolutie voor de triomf van het vrije denken en voor geestelijke vooruitgang. Het romantische beeld van de heroïsche wetenschapper die zich ontdoet van de ketens van dwaling en bijgeloof werd gekoesterd in de Westeuropese democratieën als een tegenbeeld tegen het Duitse en Sovjet-totalitarisme.

In het nieuwere onderzoek is sprake van een nieuw soort historicisme en van een grotere gevoeligheid voor de betekenis en waarde die categorieën voor de historische actoren zelf hebben gehad. Zo wordt de inhoud van wetenschap – als gevolg van de introductie van kennissociologische inzichten – veel sterker afhankelijk geacht van de lokale setting waarin ze tot stand komt en functioneert.²¹ Er wordt onderzoek gedaan naar voorheen vergeten genres, wetenschappers en disciplines, waardoor het 'Grote verhaal' wezenlijk wordt aangetast en van zijn eendimensionale finalisme wordt ontdaan.²² Zo wordt aandacht gevraagd voor thema's als religie, magie, astrologie – niet bij wijze van contrapunt van de Wetenschappelijke Revolutie, maar als integrerend bestanddeel van de periode. De naturopvatting van de oude traditie werd 'ontmaskerd' als te homogeen. Bij nadere beschouwing bleek 'natuur' vele betekenislagen te hebben gehad.

17. Zie bijvoorbeeld David C. Lindberg en Robert S. Westman eds., *Reappraisals of the Scientific Revolution* (Cambridge 1990).

18. Bert Theunissen, Casper Hakfoort e.a., *Newtons God en Mendels bastaarden. Nieuwe visies op de 'helden van wetenschap'* (Amsterdam 1996); Michael Shortland en Richard Yeo eds., *Telling lives in science. Essays on scientific biography* (Cambridge 1996).

19. 'Medicine and natural history constituted the "big science" of the period': Harold J. Cook, 'The new philosophy in the Low Countries' in: Roy Porter en Mikulás Teich eds., *The Scientific Revolution in national context* (Cambridge 1992) 115-149, m.n. 139; Idem, 'The new philosophy and medicine in seventeenth-century England' in: Lindberg en Westman (n. 17), *Reappraisals*, 397-436, m.n. 401-405.

20. Roy Porter, 'The scientific revolution: a spoke in the wheel?' in: Roy Porter en Mikulás Teich eds., *Revolution in history* (Cambridge 1986) 290-316.

21. Zie bijvoorbeeld Porter en Teich eds., *The Scientific Revolution*; Steven Shapin, *A social history of truth. Civility and science in seventeenth-century England* (Chicago 1994); Christopher Lawrence en Steven Shapin eds., *Science incarnate. Historical embodiments of natural knowledge* (Chicago 1998).

22. Zie bijvoorbeeld Florike Egmond, Eric Jorink en Rienk Vermij eds., *Kometen, monsters en muilezels. Het veranderende natuurbeeld en de natuurwetenschap in de zeventiende eeuw* (Haarlem 1999).

De aanvullingen en nuanceringen leidden tot verwarring en onenigheid onder wetenschaps-historici omtrent de bruikbaarheid van het begrip. Het standaardbeeld was dermate aangestapt dat Steven Shapin zijn boek over de Wetenschappelijke Revolutie begon met de volgende ironische zin: 'There was no such thing as the Scientific Revolution, and this is a book about it'.²³ Hoewel sommigen het begrip in zijn vroegere luister proberen te herstellen,²⁴ heeft het voor de meeste historici eenzelfde heuristische waarde als de periode-aanduidingen Renaissance, Industriële Revolutie en Verlichting.²⁵ Zo ook voor Cook:

As long as historians believe that their tasks should be to explore the Scientific Revolution, rather than the natural philosophy of the early modern period, they will always be tempted to try to capture that revolution's meaning by pointing to some element that 'typifies' it, demoting other developments to second place.²⁶

Cook heeft niet de ambitie te komen tot een scherpomlijnde definitie van het twintigste-eeuwse analytische concept 'Wetenschappelijke Revolutie'. In plaats daarvan wil hij de historische ontwikkelingen zoveel mogelijk begrijpen in de termen van de zeventiende eeuw. Zijn belangstelling gaat primair uit naar de implicaties die de nieuwe filosofie voor de geneeskunde heeft gehad. Daartoe introduceert hij het destijds in Engeland gehanteerde onderscheid tussen 'physic' en 'medicine'; een demarcatie criterium in de geneeskunde dat overeenkomt met het elders ook gehanteerde onderscheid tussen *medici docti* en *medici indocti*. Het eerste begrip verwijst naar het humanistische geleerdenideaal, dat zijn theoretische wortels en inspiratie vindt in het klassieke humoralisme en het regime van de zes *res non naturalia*. De physician geeft geleerde adviezen; hij is de enige die in staat is het complexe geheel van factoren, die een rol spelen bij het behoud van het delicate evenwicht in het lichaam, te overzien. Medicine daarentegen verwijst naar ruwe ongerefecteerde ervaringswijsheid. Het soort kennis van deze categorie is geen onderdeel van een consistent geheel, maar eclectisch. Verder is ze niet op systematische maar op willekeurige wijze verkregen, en om die reden van veel minder allooi dan *physic*. De 'medical practitioner' is de empiricus, de marktschreeuwer, de kwakzalver, kortom: de genezer die in alles het tegendeel is van de beschaafde geleerde. Terwijl *physic* was gericht op het behoud van de

23. Steven Shapin, *The Scientific Revolution* (Chicago 1996) 1.

24. H. Floris Cohen, *The Scientific Revolution. A historiographical inquiry* (Chicago 1994). De ironie van Shapin is afwezig in het boek van Floris Cohen: 'I would regard the evaporation of the concept of the Scientific Revolution ... as a major intellectual disaster' (14). Cohen meent dat het hier niet gaat om een willekeurige metafoor of een neutrale periode-aanduiding, zoals wel is beweerd. Voor hem verwijst het begrip naar een specifieke historische realiteit en naar de oorsprong van de moderne wetenschap. Met enige moeite kan het begrip volgens hem worden gedefinieerd teneinde het zijn oorspronkelijke verklarende kracht te doen herkrijgen.

25. Zo bijvoorbeeld in het medisch-historische drieluik A. Wear, R.K. French en I.M. Lonie eds., *The medical renaissance of the sixteenth century* (Cambridge 1985); Roger French en Andrew Wear eds., *The medical revolution of the seventeenth century* (Cambridge 1989) en Andrew Cunningham en Roger French eds., *The medical enlightenment of the eighteenth century* (Cambridge 1990). Eenzelfde betekenis hebben de periodeaanduidingen in Frank Huisman, 'Medicine and health care in the Netherlands, 1500-1800' in: Klaas van Berkel e.a. eds., *A history of science in the Netherlands. Survey, themes and reference* (Leiden 1999) 239-278. Zie tenslotte nog het hoofdstuk 'Tussen wetenschap en literatuur' in K. van Berkel, *Renaissance der cultuurwetenschap* (Leiden 1986) 90-121.

26. Cook (n. 19), 'The new philosophy', 405. Zie voor zijn stellingname ook Idem, 'Physicians and the new philosophy: Henry Stubbe and the virtuosi-physicians' in: French en Wear (n. 25), *The medical revolution*, 246-271 en Idem, 'The cutting edge of a revolution? Medicine and natural history near the shores of the North Sea' in: J.V. Field en Frank A.J.L. James eds., *Renaissance and revolution. Humanists, scholars, craftsmen and natural philosophers in early modern Europe* (Cambridge 1993) 45-61.

gezondheid was medicine primair georiënteerd op het genezen van ziekte. Vanaf 1518, het jaar waarin Hendrik VIII het College of Physicians een charter had verleend, was het – toen moderne – medisch humanisme van Thomas Linacre en de zijnen de maat van alle medische dingen geweest.

In de loop van de zeventiende eeuw kwam daarin evenwel verandering. Reeds Francis Bacon, het ikoon van de nieuwe wetenschap, had gewezen op de tekortkomingen van physic bij het genezen van ziekte, en Robert Boyle was hem daarin later bijgefallen. Voor het curatieve en therapeutische deel van de geneeskunde koesterde hij hoge verwachtingen van de nieuwe experimentele filosofie, in het bijzonder van de chemie.²⁷ De nieuwe geneeskunde die vanaf het midden van de zeventiende eeuw aan zijn opmars begon was praktischer en utilistischer ingesteld dan de oude, en werd om die reden door de leden van het medisch establishment geassocieerd met medicine. In het verlengde daarvan werden de virtuosi voorgesteld als medical practitioners die een bedreiging vormden voor het eerbiedwaardige karakter van de geneeskunde. Het grootste probleem van de virtuosi was inderdaad het juiste midden te vinden tussen de geleerde empirie die zij propageerden enerzijds en de ook door hen gelaakte ‘kwakzalversempirie’ anderzijds. Maar afgezien daarvan traden ze zelfbewust naar buiten door een lans te breken voor experimenteel geneesmiddelenonderzoek en de ontwikkeling van chirurgische technieken. Alles overziende kan worden gesteld dat de nieuwe geneeskunde een verschuiving voorstelde – en deels ook teweegbracht – van een fysiologisch naar een ontologisch ziektebegrip.²⁸ Terwijl de physicians de beheerders waren geweest van de unieke constitutie van de individuele patiënt in een dynamisch cosmisch bestel, wilden de virtuosi de door Thomas Sydenham in een overzichtelijke nosografie in kaart gebrachte statische ziektebeelden met chemische specifica of chirurgische ingrepen te lijf gaan. Hierdoor raakte de speculatieve klassieke natuurfilosofie meer en meer in diskrediet en groeide de behoefte aan bouwstenen voor een vernieuwde wetenschap. Het accent verschoof van het disputeren over oude theorieën naar het verrichten van eigen waarnemingen en van natuurfilosofische exegese naar natuurhistorisch onderzoek.

Ziedaar het toneel waarop het leven van Groenevelt zich afspeelde. Hij en zijn medestanders beschouwden zichzelf als ‘praktische’ medici, waarmee ze bedoelden aan te geven weinig waarde te hechten aan het formeel-juridische onderscheid tussen geneeskunde, heelkunde en farmacie, en dat ze op eclectische wijze elk denkbeeld en elke remedie in hun praktijk incorporeerden die hen goeddunkte.²⁹ De virtuosi streefden naar nuttige en toepasbare kennis. In vele verhandelingen – waarvan een belangrijk aantal in het Engels verscheen – heeft Groenevelt daarvan getuigenis afgelegd. In het algemeen, zo stelt Cook, publiceerde men om een polemie tussen medici onderling op gang te brengen of om grotere bekendheid onder het publiek te verwerven.³⁰ Geen van beide motieven was de leden van het College of Physicians welgevallig, omdat het een aantasting van hun gezag betekende. Een echte gentlemen-scholar behoorde het publiek niet als arbiter te gebruiken, maar zich uitsluitend tot

27. Cook (n. 19), ‘The new philosophy’, 415-417.

28. Voor dit onderscheid zie ook Robert P. Hudson, ‘Concepts of disease in the West’ in: Kenneth F. Kiple ed., *The Cambridge world history of human disease* (Cambridge 1993) 45-52.

29. De meeste boeken in Groenevelts bibliotheek behandelden de medische praktijk: Cook (n. 1), *Trials*, 211-219 (appendix).

30. Cook (n. 1), *Trials*, 113.

zijn gelijken te richten; hetzij in de beslotenheid van een vergadering, hetzij in een in het Latijn gestelde publicatie.³¹

Het College of Physicians besloot Groenevelt ten voorbeeld te stellen omdat hij van alle leden het kwetsbaarst was. Zo had hij de verkeerde godsdienst (calvinistisch), omgaf hij zich met de verkeerde vrienden (medische dissenters, uitvinders en vertalers) en was hij een landgenoot van koning Willem, die had geprobeerd de macht van het College te beknootten maar in de late jaren negentig aan invloed had ingeboet. Verder was Groenevelt een aanhanger van de New Science en propageerde hij nieuwe verhoudingen in het medisch beroep. Kortom: Groenevelt, die een onorthodox en gevaarlijk geneesmiddel had toegediend aan een van zijn patiënten, was geen gentleman-physician. Hij was de perfecte kandidaat om geslachttofferd te worden op het altaar van het College of Physicians; niet alleen vanwege zijn omstreden medische theorieën, maar ook omdat hij de steun van de juiste politieke beschermheren ontbeerde.³² Van een nuchtere gedachteswisseling tussen redelijke geleerden kon in deze fase geen sprake meer zijn. Wat volgde was een bittere controverse, een botsing van twee culturen, waarin weinig plaats was voor argumenten.³³

Tijdens de rechtszaak ging het om veel meer dan een medische fout. Met Groenevelt stond een medische denk- en handelwijze terecht. Hij en de andere virtuosi stelden hun praktisch toepasbare kennis tegenover de geleerde ijdelheid van de oude geneeskunde. Traditionele physicians voelden zich uitgedaagd de superioriteit van hun galeense denkbeelden te bewijzen tegenover de virtuosi – medici die ziekte verklaarden met behulp van de chemische principes van zuren en alkaliën. Cantharides, dat voor het College of Physicians de steen des aanstoots had gevormd, was al sinds de Oudheid in gebruik – zij het slechts als blaartrekkend middel dat uitwendig werd toegediend. Het werd verkregen door Spaanse vlieg (een keversoort) te drogen en tot poeder te stampen. Groenevelt meende dat het middel bij inwendig gebruik – mits geneutraliseerd met kamfer – tevens bruikbaar was als urinedrijvend middel, onder meer tegen blaasstenen. Zijn leermeester Sylvius was van mening dat dergelijke middelen de beste remedie waren tegen chronische ziekten, die volgens hem werden veroorzaakt door een ophoping van ‘serum’ in het lichaam.³⁴ De rechtszaak had echter niet alleen een wetenschappelijke, maar ook een maatschappelijke dimensie. Het ging om een confrontatie tussen het wettelijk gezag (zoals belichaamd in het College of Physicians) en vrij wetenschappelijk denken (zoals gepropageerd door Groenevelt en zijn medestanders). Daarnaast ging het om de vraag naar de wenselijkheid van wettelijke regulering van de medische praktijk. En vervolgens, aan wie dan de rechtsbevoegdheid – zowel wetgevend als rechtsprekend – toekwam.

31. Voor een gedetailleerde analyse van de boekcultuur in het zeventiende-eeuwse Londen, mede in verband met de Wetenschappelijke Revolutie, zie Adrian Johns, *The nature of the book. Print and knowledge in the making* (Chicago 1998). Zijn boek biedt een uitvoerige cultuurhistorische analyse van de wijze waarop kennis werd ‘geproduceerd’, verspreid en aanvaard of verworpen. Zie ook Cook (n. 3), *The decline*, 53-54. Voor een globale typering van de verschillen tussen het Engelse medische establishment en de Continentale nieuwlichters zie Idem (n. 1), *Trials*, 117.

32. In het voorwoord van een in 1706 geschreven boek blikte Groenevelt terug op de affaire die hem zo noodlotig werd. Over de censors schreef hij: ‘they [were] ‘resolv’d utterly to destroy a man void of all help, patronage, or protection’: Cook (n. 1), *Trials*, 190.

33. ‘The president and censors seem to have had little patience for any novelties of his [Groenevelts] practice, for they apparently refused to listen to his explanation’: Cook (n. 1), *Trials*, 12.

34. Cook (n. 1), *Trials*, 150. Zie ook J. Worth Estes, *Dictionary of protopharmacology. Therapeutic practices, 1700-1850* (Science history publications U.S.A. 1990) 36-38.

Ruim twee maanden na de aanklacht werd Groenevelt schuldig bevonden aan mala praxis.³⁵ Door hem aldus te brandmerken hoopten de censors van het College of Physicians niet slechts Groenevelts carrière te breken, maar ook en vooral een eind te maken aan de bedreiging die uitging van de virtuosi. Het tegendeel werd echter bereikt. Het interne gebruik van cantharides raakte steeds meer ingeburgerd, evenals de chirurgische techniek van de lithotomie. De reputatie van het College of Physicians – in de pamfletoorlog afgeschilderd als een tiranniek orgaan dat streefde naar een medisch monopolie – werd door de affaire ernstig aangetast. De zaak-Groenevelt had een katalyserende werking op het ontstaan van een vrije medische markt, waar het gezag van instituties als het College of Physicians niet langer gold. De periode waarin de zaak de gemoederen heftig in beroering bracht wordt door Cook beschouwd als een soort waterscheiding. Terwijl het debat over medische kwesties voordien plaatsvond tussen medici onderling, werd in de loop van de achttiende eeuw het publiek steeds meer tot gesprekspartner. Het Engelse gezondheidsstelsel ontwikkelde zich tot een markteconomie, waarin de medicine van virtuosi als Groenevelt beter tot zijn recht kwam dan de physic van het College of Physicians.³⁶ Aan het begin van de achttiende eeuw was het College niet alleen zijn juridische, maar ook zijn morele gezag in gezondheidszaken kwijt. Het corporatistische element in de Londense gezondheidszorg had een gevoelig verlies geleden. In de loop van de achttiende eeuw werd de medische markt commerciëler en sterker patiëntgericht.³⁷

Microstoria of biografie?

De vraag of het hier nu gaat om een microstoria of een biografie is door dit alles enigszins naar de achtergrond gedrongen. Hoe dan ook: Cook heeft de legitimering van de microstoria niet nodig. De waarde van het boek ligt in de gedetailleerde beschrijving van zowel de wetenschappelijke als de ideologische component van de geneeskunde, met de zaak-Groenevelt als case study. Het boek wil een evocatie zijn van de ‘medische wereld’ van de late zeventiende eeuw, waarbij de perspectieven van zowel de genezer als de patiënt zoveel mogelijk – voor zover de bronnen dat toelaten – recht wordt gedaan. Cook heeft dus geen microstoria over een buitengewoon mens geschreven, maar een biografie over een gewone medicus. Juist omdat zijn protagonist gemiddeld was – waardoor niet alle aandacht door zijn genie wordt opgeëist – kan Cook aandacht besteden aan de intellectuele en maatschappelijke context waarin hij functioneerde. Juist daardoor kon Groenevelt uitgroeien tot een exponent van een overgangperiode in de medische geschiedenis, en juist daardoor kan de door het medische establishment tegen hem aangespannen rechtszaak gedetailleerd inzicht bieden in de transformatie van de Engelse geneeskunde en gezondheidszorg, die zich vanaf het midden van de zeventiende eeuw voltrok.

35. Het College of Physicians kende een onderscheid tussen ‘malpractice’ en ‘illicit practice’. Van het eerste was sprake wanneer de overtreder lid was van het College, van het tweede wanneer dat niet het geval was: Cook (n. 1), *Trials*, 186-187.
36. Cook spreekt in dit verband zelfs van ‘medisch commercialisme’: (n. 1), *Trials*, 207. Dit had ook verstrekkende gevolgen voor de arts/patiënt-relatie: het individualiserende, hippocratische redeneren verdween naar de achtergrond om plaats te maken voor de opvatting dat ziekte kon worden beschouwd als een ontologische entiteit en bestreden met specifieke middelen. Het uitgekende dieet werd verdrongen door chemische geneesmiddelen, die op grote schaal verkrijgbaar waren: *Ibidem*, 187 en 200.
37. Voor een typologie van vroegmoderne gezondheidsstelsels (commercieel, corporatistisch en etatistisch) zie de inleiding van Laurence Brockliss en Colin Jones, *The medical world of early modern France* (Oxford 1997). Voor een typering van de medische markt in het achttiende-eeuwse Engeland, zie Roy Porter en Dorothy Porter, *In sickness and in health. The British experience, 1650-1850* (Londen 1988) en Idem, *Patient's progress. Doctors and doctoring in eighteenth-century England* (Cambridge 1989).

SUMMARY

Microhistory or biography? On the meaning of the life of Joannes Groenevelt

The main goal of the *microstoria*, a genre that was coined by Carlo Ginzburg in his book about the world view of a sixteenth-century Italian heretic, seems to be to criticize the grand narratives of history. By zooming in on the life of atypical persons, microhistory sets out to show that historiography has a tendency to blur the complexities of the past by reducing it to a set of sweeping statements about kings, generals and geniuses.

Recently, Harold Cook has written a book about Joannes Groenevelt, an 'ordinary doctor' who lived at the end of the seventeenth century, who moved in the circles of the Royal Society and who was found guilty of malpractice by the London College of Physicians. Although Cook claims his book to be a microhistory, Groenevelt was far from 'atypical'. Instead, he is being presented as an exponent of that important watershed in the history of science labelled 'Scientific Revolution'. It is argued that Cook's book – which is a traditional biography rather than a microhistory – is important for at least two reasons. First, because it shows how the life of an ordinary physician can shed light on the nature of medicine and its workings in society; and second, by playing with dormant notions about the period, it shows the heuristic value of period labels like the Scientific Revolution.